

Интелектуална собственост и правни аспекти

Права за ползване лицензи и плагиатство

Интелектуалната собственост обхваща творения на човешкия интелект: изобретения, литературни и художествени произведения, компютърни програми и отличителни знаци, използвани в търговията. Правата върху тях дават възможност за закрила и за определяне на условията за използване.

В този урок ще разграничавате авторско право, патент, търговска марка и търговска тайна. Ще разчитате условията на лиценз, ще подбирате допустими материали за проект и ще разпознавате различни форми на плагиатство.

1 Категории интелектуална собственост

Категория	Какво защитава	Пример
Авторско право	Конкретно изразени творчески произведения; възниква със създаването им при законовите условия.	Програмен код, текст, снимка.
Патент	Изобретение, което отговаря на изискванията за патентоспособност.	Ново техническо решение.
Търговска марка	Знак за отличаване на стоки или услуги; регистрацията дава изключително право в съответния обхват.	Име или лого на фирма.
Търговска тайна	Поверителна стопанска или техническа информация с търговска стойност, за която са взети разумни мерки за запазване в тайна.	Непублична технология или рецепта.

Патент

Патентът се издава за изобретение, а не за име или лого. Основните изисквания са новост, изобретателска стъпка и промишлена приложимост. Притежателят може да използва изобретението, да се разпорежда с патента и да забранява използването без съгласие. Закрилата има териториален и времеви обхват; обичайният срок е 20 години от заявката при поддържане на действието му.

В България компетентният орган е Патентното ведомство. Самото създаване на изобретение не означава автоматично издаден патент. Компютърна програма „като такава“ не се патентова; техническо изобретение, осъществено с компютър, се преценява по изискванията за патентоспособност.

Търговска марка

Марката може да е словна, фигуративна, комбинирана, звукова или друг допустим отличителен знак. Авторът на логото и притежателят на правото върху марката могат да са различни лица. За национална марка регистрацията е за 10 години от заявката и може да се подновява за следващи периоди.

™ и ™ са означения за претенция за марка, съответно и за услуги; сами по себе си не доказват регистрация. ® обозначава регистрирана марка. Закрилата се проверява по територия, стоки и услуги, а не само по наличието на символ.

2 Авторско право и права върху софтуер

Авторското право защитава конкретната форма на изразяване на произведението. Възниква при неговото създаване, без да е необходима регистрацията. Разграничават се неимуществени права, например признаване на авторството, и имуществени права, свързани с използването. По общото правило закрилата продължава през живота на автора и 70 години след смъртта му; за определени произведения има специални правила. Носителят на правата може да разрешава използване при определени условия. Посочването на автора не заменя необходимото разрешение. Законът допуска и конкретни случаи на използване без съгласие, но „за учебни цели“ не означава, че всяко копиране и публикуване е допустимо.

Какво се закриля при компютърните програми

Обект	Разграничение
Изходен и обектен код	Закрият се като форми на изразяване на компютърната програма.
Подготвителни проектни материали	Могат да се закрилят, ако от тях може да бъде създадена програма.
Идеи принципи и функционалност	Не се закрилят като конкретната форма на изразяване на програмата. Подобна функция може да се реализира със собствен код.
Програмен език	Използването на езика само по себе си не е използване на чужд защитен програмен код.
Графичен потребителски интерфейс	Не е форма на изразяване на програмата по специалната закрила на кода, но оригиналният му творчески облик може да има самостоятелна закрила.
Ръководство за програмата	Може да се закриля самостоятелно като литературно произведение.

При тест за обекта на авторското право върху самата компютърна програма се разпознават изходният и обектният код. Това не означава, че ръководството или оригиналните визуални елементи са свободни за копиране.

Права за ползване

Разрешението може да обхваща използване, възпроизвеждане, разпространение или промяна и да се ограничава по срок, територия, брой устройства или потребители. Изключителното право се различава от неизключителното: при второто същото право може да се предоставя и на други лица. Купуването на копие на програма обикновено не прехвърля авторските права.

Правна рамка в България и Европейския съюз

- ЗАПСП — Закон за авторското право и сродните му права: закрила на произведенията, включително компютърните програми.
- ЗПРПМ — Закон за патентите и регистрацията на полезните модели; ЗМГО — Закон за марките и географските означения.

- ЗЗТТ — Закон за защита на търговската тайна. ЗАПСП не урежда самостоятелно всички категории интелектуална собственост.
- Директива 2009/24/ЕО урежда основни правила за правната закрила на компютърните програми в ЕС; Директива 2001/29/ЕО — авторските права в информационното общество.

За търговската тайна се изискват едновременно непубличност, търговска стойност поради тайната и разумни мерки за опазване. Пример е непублична производствена рецепта, защитена чрез ограничен достъп и задължения за поверителност.

3 Лицензи и разрешено използване

Лицензът урежда условията за използване на обект на интелектуална собственост. Права могат да се предоставят и на физически лица. Безплатното използване не означава липса на авторско право или право за всякакво разпространение.

Creative Commons

Creative Commons (CC) е организация, която предоставя стандартни публични лицензи за произведения като текстове, снимки, музика и видео. Всички шест основни лиценза изискват признание на автора. Част разрешават търговско използване, други — само нетърговско; условията за промени също се различават.

Creative Commons			Мора да	Само ако
		Признание CC BY	споделям, променям и печеля от творбата	спомена автора
		 Признание Споделяне на споделеното CC BY-SA	споделям, променям и печеля от творбата	спомена автора и запазва същия лиценз
		 Признание Некомерсиална употреба CC BY-NC	споделям и променям творбата	спомена автора и не печеля от творбата
		 Признание Без производни CC BY-ND	споделям и печеля от творбата	спомена автора и не променям творбата
		  Признание, Некомерсиално, Споделяне на споделеното CC BY-NC-SA	споделям и променям творбата	спомена автора, запазва същия лиценз и не печеля от неговата творба
		  Признание, Некомерсиално, Без производни CC BY-NC-ND	споделям творбата	спомена автора, не променям творбата, не печеля от нея и запазва същия лиценз

схема на Creative Commons

Уточнение към схемата: в последния ред **CC BY-NC-ND** няма условие **SA** за „същия лиценз“. Основните условия са признание, нетърговска употреба и неразпространяване на адаптирани версии. При **ND** може да се споделя непромененият материал според лиценза. Официалните условия имат предимство пред опростената схема.

BY — посочване на автора; **SA** — споделяне на адаптацията при същия или съвместим лиценз; **NC** — само нетърговска употреба; **ND** — без споделяне на адаптирани версии.

Например CC BY допуска промяна и търговско използване, а **CC BY-NC-SA** допуска нетърговска адаптация със запазване на условията.

При използване се записват автор, заглавие, източник, точен лиценз и извършени промени. Намереният в търсачка резултат се проверява на страницата на произведението. Практична отправна точка е <https://openverse.org/>.

GNU General Public License

GNU GPL е лиценз за свободен софтуер. Дава свобода за използване с всякаква цел, изучаване, промяна и разпространение според условията. Изучаването и промяната изискват достъп до изходния код. При разпространение на обхванати от GPL изменени версии се спазват изискванията за кода и запазване на свободите (copyleft).

GPL запазва авторското право и не прави програмата обществена собственост. Свободният софтуер може да се предлага и срещу заплащане. Пример от урока е Inkscape. Лицензите CC са предназначени основно за съдържание; за програмен код се избира подходящ софтуерен лиценз.

4 Плагиатство и коректно използване на източници

Плагиатство е представяне на чужд труд, текст, идеи или резултати като свои без необходимото признаване на източника. Може да е умишлено или да възникне поради неправилно цитиране. Промяната на няколко думи не превръща чуждия текст в самостоятелен труд.

Форма	Пример
Директно копиране или клониране	Цял текст или работа се предава под собствено име.
Копиране с дребни промени	Чужд абзац се копира, а отделни думи се заменят.
Префразиране без източник	Чуждо обяснение се преразказва, без да се признава откъде е взето.
Смесване или ремикс	Части от няколко източника се обединяват като собствен текст.
Смесено плагиатство	Някои части са правилно цитирани, други — копирани без обозначаване.
Повторно представяне на собствен труд	Предишна работа се представя като нова, без това да се обяви при изискване за нова разработка.
Поръчана или закупена работа	Чужда разработка се предава като лично изпълнена.
Неверни източници	Посочва се измислен, недостъпен или несъответстващ източник.

Плагиатство и нарушение на авторско право

Двете понятия се припокриват в някои случаи, но не са еднакви. Чужд текст, публикуван с името на автора, пак може да нарушава правата, ако няма разрешение за това използване. Представянето на произведение с изтекла закрила като свое може да е плагиатство, дори да няма нарушение на имуществените авторски права.

Софтуерното пиратство е свързано с неправомерно използване и разпространение на софтуер и се разглежда в следващия урок. Нарушаването на право върху марка също има собствен правен режим.

Как се избягва плагиатство

1. Пишете собствено обяснение, основано на разбиране, и записвайте използваните източници още при проучването.
2. Обозначавайте дословните цитати с кавички и посочвайте автора и източника. При преразказ също се посочва източникът.
3. Проверявайте разрешението или лиценза за използвани изображения, текстове и код.
4. Разграничете своя принос от чуждите материали и отбелязвайте промени и повторно използване на предишна работа.

Програмите за проверка на сходство могат да помогнат, но процентът съвпадения не доказва сам по себе си плагиатство. Цитати, общи изрази и наименования на нормативни актове могат да съвпадат. Резултатите се проверяват по конкретните пасажии и източници.

5 Практически задачи

Задача 1 Разграничаване на права

Фирма създава програма, лого, нов технически процес и непублична рецепта. Подгответе таблица „Обект — подходяща закрила — как възниква или се получава — защо“. Проверете информацията в Патентното ведомство и Your Europe.

видеоматериал: https://www.youtube.com/watch?v=otIXfk8_1HE.

Задача 2 Избор на материал с лиценз

Намерете изображение или видео за учебен проект с проверим СС лиценз. За видео може да използвате филтъра Creative Commons в YouTube, ако е наличен. Запишете автора, заглавието, адреса, точния лиценз и дали са разрешени промяна и търговско използване. Подгответе надпис за признание на автора.

Задача 3 Проверка на сходство

Създайте кратък собствен текст и учебен вариант с правилно обозначен цитат. Сравнете ги ръчно или с избрано от учителя средство за сходство. Обяснете кои съвпадения са допустими. Използвайте учебни текстове без лични или поверителни данни. Не са необходими външни файлове от учебника.

Задача 4 Казуси

Обяснете: защо „посочих автора“ не винаги е достатъчно за публикуване на цяла снимка; защо сходна функционалност не доказва копиран код; защо GPL не означава липса на авторски права. Предложете допустимо действие за всеки случай.